

*Bert van den Brink*

# Beeld van Politiek

**Universiteit Utrecht**  
*Faculteit Geesteswetenschappen*



Oratie 21 september 2010

*Bert van den Brink*

# Beeld van politiek



**Universiteit Utrecht**  
*Faculteit Geesteswetenschappen*

## **Oratie**

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de politieke en sociale filosofie aan de Universiteit Utrecht op dinsdag 21 september 2010.

*Meneer de Rector Magnificus,  
Geachte toehoorders,*

Ons alledaagse politieke spreken kent veel begrippen die uitgaan van waarneming. We spreken bijvoorbeeld van een christendemocratisch *beeld* van de verhouding tussen staat en samenleving en een sociaaldemocratische *zienswijze* op solidariteit. We hebben een bepaald *perspectief* op een zaak, *zien* iets anders dan anderen, *verstaan* elkaar niet, vragen anderen het eens *van onze kant te bekijken*, hebben een gedeelde *visie* bereikt.

Waarnemingstermen als deze suggereren dat ons politieke besef op een bepaalde manier landschappelijk van aard is. Alsof we van verschillende punten in een landschap naar een zelfde politieke kwestie kijken. Aanvankelijk had jij de kwestie alleen vanaf de heuvel gezien, ik alleen vanaf de kerktoren. Pas nadat ik met jou het uitzicht vanaf de heuvel heb bekeken, en jij met mij vanaf de kerktoren, beginnen we elkaars visie te begrijpen en komen we wellicht tot een gedeelde visie. Misschien ook wel niet trouwens; niet alleen precieze waarneming bepaalt immers hoe we een politieke kwestie begrijpen.

Als ik in het volgende spreek over de politieke verbeelding heb ik het over ons creatieve vermogen ons de wereld op een bepaalde manier voor te stellen en haar in het licht van die voorstelling zowel waar te nemen als tot op zekere hoogte vorm te geven. Een christendemocratisch beeld van de verhouding tussen staat en samenleving en een sociaaldemocratische visie op solidariteit zijn geen natuurlijke gegevens. De wereld is van zichzelf christendemocratisch noch sociaaldemocratisch. Maar we kunnen proberen haar naar dat beeld te scheppen. Ons politieke spreken gaat vaak uit van waarneming omdat het is gegrondvest in bepaalde beelden van politiek, die perspectieven openen op de bredere sociale en politieke wereld.

De verbeelding speelt niet alleen in de politieke praktijk een grote rol. Ook filosofen maken er gebruik van. Ik wijs voor het moderne politieke bewustzijn op de invloed van het idee van de samenleving als gebaseerd op een sociaal contract, zoals dat in de zeventiende eeuw in het werk van bijvoorbeeld Thomas Hobbes en John Locke gestalte kreeg.<sup>1</sup> De samenleving wordt door deze theoretici voorgesteld als bestaand voor het wederzijdse voordeel van haar

individuele leden, begrepen als van nature grofweg gelijke wezens.<sup>2</sup> Dat was een creatieve handeling, een constructief voorstel de wereld op een nieuwe manier te bekijken die de wereld zeker niet dwingend aan het menselijk waarnemen en denken voorschreef. Natuurlijk was de voorstelling van het sociale contract wel degelijk een reactie op sociale omstandigheden, dat is bij succesvolle vormen van politieke en sociale verbeelding altijd het geval. Er was behoefte aan een begrip van sociale en politieke verhoudingen dat kon helpen afrekenen met slepende religieuze twisten die sociale orde en stabiliteit bedreigden.

De individuele leden van de samenleving werden onder de nieuwe voorstelling gezien in het licht van natuurlijke wetten en rechten die al zouden bestaan voor de leden een sociaal contract met elkaar aangaan. Die wetten en rechten strekten zich in het werk van met name Locke ook uit tot een zekere vrijheid van geweten en religie, waardoor de heersende maatschappelijke twisten in een kwaad daglicht werden gesteld.<sup>3</sup> En dat was een belangrijke politieke *pointe*. Locke benadrukt bovendien dat rechten en plichten niet alleen in het verkeer tussen leden van de samenleving gelden, maar ook in de relatie tussen burger en overheid: burgers mogen de overheid inzake hun rechten en vrijheden aan de wet houden. Zijn ideeën bleven ook buiten de universiteiten niet onopgemerkt. Zij hadden bijvoorbeeld invloed op de onafhankelijkheidsverklaring en de vormgeving van de grondwet van de Verenigde Staten.<sup>4</sup> De politieke verbeelding kan van een aanvankelijk vreemd theoretisch voorstel uitgroeien tot een kernwaarde van politiek besef en politieke instituties.

Binnen de politieke filosofie wordt minder aandacht besteed aan de politieke verbeelding dan aan, bijvoorbeeld, het formuleren van bindende beslisregels inzake vraagstukken van verdelende rechtvaardigheid<sup>5</sup> of het voeren van kwalitatief hoogstaand democratisch overleg.<sup>6</sup> Ik ervaar dat als een tekortkoming van het vakgebied omdat ook dergelijke criteria alleen werkelijk inzichtelijk te maken zijn tegen de achtergrond van specifieke vormen van politieke verbeelding, zoals, historisch gezien, de sociale contract traditie en de democratische traditie en, methodologisch gezien, bijvoorbeeld een gedachte-experiment als John Rawls' *original position* of sterke idealisering en zoals in Jürgen Habermas' werk.<sup>7</sup> Van een onderzoek naar de verhouding tussen politiek en verbeelding verwacht ik in de eerste plaats een inzicht in de wijze waarop ons politiek en politiek-

filosofisch waarnemen, redeneren en oordelen zijn ingebed in cultureel, historisch en ideologisch specifieke voorstellingen van politiek en samenleving.

Tegen het einde van mijn rede zal ik kort ingaan op twee manieren waarop filosofen door de eeuwen heen hebben getracht met de verbeelding om te gaan. Sommige filosofen onderscheiden de sociale en politieke verbeelding zo strikt mogelijk van sociale en politieke kennis. We kunnen dan denken aan Plato's gelijkenis van de grot<sup>8</sup> of Karl Marx' historisch materialisme.<sup>9</sup> Opdracht van de filosoof is het volgens deze zienswijze de invloed van ongefundeerde beelden van politiek en samenleving in te perken in naam van juiste kennis en methode met betrekking tot de sociale werkelijkheid. Een andere stroming stelt dat aan de verbeelding door de inzet van kennis en methode niet werkelijk te ontkomen is. Hier denk ik aan Friedrich Nietzsche's "Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne",<sup>10</sup> Wittgenstein's reflecties op beelden in bijvoorbeeld zijn *Philosophische Untersuchungen*<sup>11</sup> of Richard Rorty's werk over de contingentie van taal en politiek gemeenschap.<sup>12</sup> Vrijheid in ons denken bestaat voor hen niet in een ontsnapping aan de verbeelding maar in een inzicht in hoe de verbeelding ons waarnemen, redeneren en oordelen vormt, en hoe we haar kunnen bevragen en inzetten voor eigen doelen. Het zal blijken dat ik mij tot die tweede lijn sterker voel aangetrokken dan tot de eerste.

Mijn rede kent drie delen. In een eerste deel bekijk ik op welke niveaus we politieke verbeelding kunnen analyseren. Ik zal vier niveaus onderscheiden, waarbij zal blijken dat de verbeelding ons niet alleen flink kan helpen enige grip te verkrijgen op de wereld. In het tweede deel zullen we zien dat ze ons ook flink in de weg kan zitten. In een derde deel zal ik uit de doeken doen hoe dat komt en vragen hoe de politieke filosofie zich het beste tot die gegevenheid kan verhouden.

## I

Onze eerste vraag is dus: op welke niveaus kunnen we de politieke verbeelding analyseren? Ik wil dat onderzoeken door om te beginnen heel letterlijk een beeld te bekijken, in dit geval een foto.



*Afbeelding 1. Anthony Snuu, 'Cleveland', uit de serie US Mortgage Crisis 2008. © Anthony Snuu.*



Als we de getoonde foto voor het eerst zien komen ongerichte associaties op met dreiging, onveiligheid, gewapend conflict, oorlog wellicht. Bij wat preciezer kijken valt op dat de man met het getrokken pistool een uniform draagt, hij is kennelijk een politieagent of soldaat. Hij lijkt een ruimte te doorzoeken op de aanwezigheid van mensen. De ruimte maakt een chaotische indruk. Iets is hier helemaal mis en een autoriteit bemoeit zich er mee.

Een eerste niveau van analyse zien we hier gewoon voor ons: het is een beeld, dat een werkelijkheid toont en associaties oproept. Juist de noodzaak om in het volgende regelmatig naar de aanvankelijk ongerichte associaties terug te keren die het beeld oproept maakt duidelijk dat het niet alleen een externe aanleiding tot analyse van de verbeelding is, maar een niveau erbinnen.

We zien op de foto detective Robert Kole van de Cuyahoga County Sherriff's Department, die een definitieve uitzettingsbeschikking bezorgt bij mensen die hun hypotheek niet betalen. Plaats van handeling is Cleveland, Ohio, in de Verenigde Staten van Amerika, maart 2008. Kole verkent de situatie, stelt vast of de bewoners de woning hebben verlaten en of er zich wellicht gewapende individuen in het pand bevinden, die de gereed staande verhuizers zouden kunnen bedreigen.<sup>13</sup> De foto is gemaakt door de Amerikaanse fotograaf Anthony Suau en is onderdeel van Suau's grotere reportage over de hypotheekcrisis: *US Mortgage Crisis 2008*.<sup>14</sup> Zoals u wellicht weet won Suau met deze foto de onderscheiding *World Press Photo* 2009.

De esthetische kracht van de foto is dat hij ons uitnodigt de eerste associaties van dreiging, onveiligheid en verwoesting te verbinden met onze vertrouwde, maar door de economische crisis onzeker geworden associaties aangaande eigenwoningbezit en hypotheek. Wij, de kijkers, worden daartoe in staat gesteld door de foto, tegen de achtergrond van ons begrip van de economische crisis, eigenwoningbezit, de overheid, politie, etc. Dat achtergrondbegrip is hier van groot belang: ons associëren krijgt richting zodra we de foto kunnen plaatsen in dergelijke kennis. Door de verbinding van conflicterende associaties suggereert de foto een *kader* of *frame*. De terminologie van het 'kader' en het 'frame' is zelf van fotografische huize: kadreren of 'framing' is dé basale fotografische techniek, waarmee de fotograaf met behulp van de zoeker bepaalt welke uitsnede van het

gezichtsveld fotografisch wordt vastgelegd.

*Framing* als een manier van kijken vormt het tweede niveau van analyse van de politieke verbeelding. Op het eerste niveau worden conflicterende associaties opgeroepen, op het tweede verbinden we die associaties tot een manier van kijken die zoals gezegd richting heeft. De beweging is metaforisch: we zien iets *als* iets anders. In dit geval komen we door een analyse van de foto tot een *framing* van eigenwoningbezit *als* conflictzone.<sup>15</sup> Steeds als ik in het volgende naar de foto verwijst of het begrip eigenwoningbezit hanteer, zult u denken: *conflictzone*. En dat is precies de bedoeling van *framing*. Frames verbinden beelden, begrippen en achtergrondkennis op zodanige wijze, dat in het hanteren van beeld en begrip de waardering van hetgeen waarnaar beeld en begrip verwijzen sterk wordt gekleurd.<sup>16</sup>

Het frame van het eigenwoningbezit als conflictzone doet de woning nu als een verloren thuis verschijnen, als de plek waar mensen dachten een beschermd leven te leiden; waar ze ooit het glas hieven op hun toekomst. De bewoners hadden een eigen huis, dat weliswaar nog moest worden afbetaald, maar dat als investering gold in de toekomst, een appeltje voor de dorst misschien, een mogelijkheid om de kinderen wat mee te geven, ergens in een verre toekomst. Maar de hypotheek was rot, het geld was er niet en in de woonkamer staat nu een agent met getrokken pistool, die bedacht is op de mogelijkheid van gewapend verzet.

Het frame van het eigenwoningbezit als conflictzone werkt alleen voor wie met behulp van bepaalde achtergrondkennis in staat is mee te gaan in de door het frame gesuggereerde wijze van kijken. In die achtergrondkennis schuilen een derde en vierde niveau van analyse. Ten eerste veronderstelt de foto bij de kijker kennis over een zeker gedeeld wereldbeeld. Dat is het derde niveau. In een invloedrijke studie omschrijft de Canadese filosoof Charles Taylor de sociale verbeelding in deze brede zin als “[d]e manieren waarop mensen zich hun sociale bestaan voorstellen, hoe ze met anderen samenhangen, hoe dingen lopen tussen hen en hun medemensen, de wederzijds verwachtingen waaraan mensen meestal voldoen en de diepere normatieve noties en beelden die ten grondslag liggen aan deze verwachtingen.”<sup>17</sup> Taylor laat zien hoe specifiek moderne ideeën als de samenleving als gebaseerd op een sociaal contract, de economie als autonome vrije markt, publiek debat als bron van normativiteit en het volk als politiek soeverein onze

wederzijdse verwachtingspatronen sterk kleuren. Wie met deze vormen van sociale verbeelding vertrouwd is heeft minder problemen deel te nemen aan het sociale en politieke verkeer in moderne samenlevingen dan wie dat niet is. Deze kennis is alledaags, niet theoretisch. Ze is wellicht ooit theoretisch geconstrueerd, maar inmiddels al lang en breed onderdeel geworden van alledaagse verwachtingspatronen.<sup>18</sup>

Waar ik eerder vrij associeerde naar aanleiding van de foto beriep ik me op heel vanzelfsprekend lijkende termen, die diep zijn verbonden met dit type cultureel gesitueerde achtergrondkennis. Het idee van eigenwoningbezit als verbonden met een zekere maatschappelijke waardigheid, als een vorm van verantwoordelijk economisch handelen, met mooie consequenties voor geluk en een goed leven, is een van die specifieke ideeën. Hypotheekverstrekkers doen graag een beroep op die voorstelling. Het is goed je voor flinke bedragen in de schulden te steken, je zult er rustiger door slapen. Juist door onze acceptatie van het idee van eigenwoningbezit als bron van waardigheid is het beeld van eigenwoningbezit als conflictzone zo pijnlijk. Het legt afhankelijkheden bloot waar we liever niet aan denken.

Het idee van waardigheid en rustig slapen komt opvallend genoeg ook terug in de contracttheoretische grondidee dat de overheid de taak heeft de rechten van burgers te beschermen. Maar wat heet hier beschermen? De foto vraagt ons juist wie hier eigenlijk door de overheid wordt beschermd. De overheid heeft de verliezers van de hypotheekcrisis niet tegen een markt van rotte financiële producten beschermd, maar stuurt nu wel een gewapende politieagent langs die controleert of de gedupeerden van het falende toezicht de regels van de onteigening en uitzetting netjes gehoorzamen. De legitimiteit van de overheid komt op dit punt dus direct in het geding.

Daarmee bereiken we het vierde niveau van analyse van de politieke verbeelding. Op het derde niveau situeer ik breed gedeelde kaders van ons sociale en politieke besef, die ons de mogelijkheid bieden ons in het landschap te oriënteren. Een vierde niveau van analyse is met dit derde niveau eng verbonden, maar is directer evaluatief, normatief en politiek van aard. Het is het domein van sociale en politieke theorieën en ideologieën. Het is evaluatief van aard omdat het de peilers van sociale verbeelding op hun waarde onderzoekt, sommige hoger waardeert dan andere en er soms weer andere aan tracht toe te

voegen. Het is normatief van aard omdat het visies verwoordt op hoe die verschillende peilers zich tot elkaar zouden dienen te verhouden en welke handelingsvoorschriften daaruit volgen voor instituties en individuen. Het is politiek van aard omdat het machtsevenwichten betreft tussen verschillende visies op de wereld, aangehangen door verschillende groepen mensen. Op dit vierde niveau van analyse zien we bijvoorbeeld aanmerkelijke verschillen in theoretische en ideologische visies op de verhouding tussen overheid en markt, markt en moraal, publiek debat en democratie, etc.

Op dit vierde niveau van analyse bereiken we de politieke theorieën en ideologieën waarmee politiek filosofen zich voornamelijk bezighouden. Met ideologie bedoel ik dan niet als vanzelf een drager van een vals bewustzijn: ik doel simpelweg op een samenhangend geheel van politiek ideeën. De term ideologie is hier met andere woorden niet al bij voorbaat als diskwalificatie van een politiek ideeënstelsel bedoeld. Liberalisme, libertarisme, neoliberalisme, socialisme, feminisme, communitarisme en multiculturalisme – het zijn zowel politieke als theoretische tradities die verschillende maar op elkaar betrokken verhalen te vertellen hebben over de op het derde niveau gedeelde politieke en sociale wereld. In een gedeelde wereld staan betekent niet dat we het over alles eens zijn: als ik net als jij vertrouwd ben met het idee van een sociaal contract, van een vrije economische markt en van hypothecair gefinancierd huisbezit als bron van waardigheid, wil dat nog niet zeggen dat ik die aspecten van de sociale verbeelding op dezelfde manier evalueer en normatief beoordeel als jij dat doet. Het derde niveau van de sociale verbeelding geeft ons een gedeelde horizon, het vierde niveau geeft ons de mogelijkheid verschillende evaluatieve en normatieve gezichtspunten op dat landschap los te laten en daar naar te handelen.

## II

Laten we om een en ander concreet te maken één zo'n visie onder de loep nemen: het neoliberalisme, dat teruggaat op het werk van auteurs als Friedrich von Hayek en Milton Friedman.<sup>19</sup> Binnen de politieke filosofie wordt het neoliberalisme relatief weinig bestudeerd en ik realiseer me dat het volgens velen geen volwaardige normatieve

politieke theorie is. Het wordt door velen wel verantwoordelijk gehouden voor wat er mis ging in de financiële crisis, een van de grootste politieke vraagstukken van onze tijd.<sup>20</sup> Het ligt dus zeker voor de hand om wat verder te kijken naar deze ideologie. Ik richt mij aanvankelijk op het vierde niveau van de verbeelding, waarop deze ideologie het functioneren van markten verklaart en voorspelt en sociale en politieke praktijken zoveel mogelijk vanuit principes van marktrationaliteit analyseert en inricht. Ik hoop te laten zien waar het neoliberalisme in de crisis op haar grens stuitte, en hoe die grens filosofisch valt te duiden in termen van de politieke verbeelding.

Een kapitalistische markt is vanuit neoliberaal gezichtspunt een noodzakelijke voorwaarde voor een samenleving waarin individuele vrijheid kan gedijen.<sup>21</sup> Juist dat verhaal over individuele vrijheid maakt het werk van bijvoorbeeld Milton Friedman tot meer dan puur economisch georiënteerd, het is mijns inziens wel degelijk ook een normatieve politieke theorie. Omdat de markt voorwaarde is van individuele vrijheid moet zij door de overheid zo min mogelijk worden ingeperkt. Spelers op de markt worden begrepen als goed geïnformeerde rationele egoïsten.<sup>22</sup> Ze hebben belang bij een stabiele markt maar ook bij het opzoeken van de grenzen van de marktmoraal. Het aanbieden van een voor de koper risicovol financieel product valt onder het opzoeken van die grens. Als iemand bereid is een dergelijk product te kopen dan is dat niet zonder meer problematisch. Zolang hij niet is misleid mag worden aangenomen dat een rationele afweging is gemaakt, waarvoor de koper zelf verantwoordelijk is. Natuurlijk maken mensen fouten bij het maken van keuzes maar vanuit de neoliberale zienswijze valt niet te verwachten dat veel marktpartijen zullen trachten hen daartoe te verleiden. De Leidse politiek filosoof Rutger Claassen legt mooi uit dat dit vanuit marktperspectief door een “reputatiemechanisme” wordt voorkomen. Wie bekend staat als een bedrieger of als iemand die altijd de rand opzoekt, verliest klanten en schaadt dus direct zijn eigen belangen. Daardoor, aldus Claassen, “lopen op de markt op de lange termijn eigenbelang en moreel gedrag keurig parallel. Ze zijn in moreel opzicht zelfregulerend.”<sup>23</sup> Misschien is het goed erbij te zeggen dat Claassen zelf deze mening zeker niet is toegedaan.

We weten inmiddels dat het reputatiemechanisme ons

niet heeft kunnen behoeden voor grote problemen rond bepaalde bankproducten. Om bij de foto te blijven: in de VS werden hypotheekverleners risicovolle producten werden doorverkocht aan andere financiële instellingen, opdat risico's werden gespreid. Deze verdere instellingen – vaak met een uitstekende reputatie tot op het moment van instorting – en ook kredietbeoordelaars konden het risico van de gekochte producten vaak niet goed inschatten, waardoor het reputatiemechanisme en dus het zelfreinigende morele vermogen van de markt spaak liep.<sup>24</sup>

De politieke verbeelding is gelukkig niet boven kritiek verheven. We hebben in het neoliberale kamp zelfs opmerkelijke staaltjes van zelfkritiek meegemaakt. Velen van u zullen zich het opmerkelijke optreden herinneren van Alan Greenspan, voormalig hoofd van de federale bank in de Verenigde Staten, die in oktober 2008 verscheen voor een commissie van het Amerikaanse congres, die de financiële crisis onderzocht. Greenspan werd daar aangesproken op zijn overtuiging dat het rationele egoïsme van economische actoren een betere garantie biedt tegen misleiding op de economische markt dan overheidstoezicht doet. Die overtuiging, die mede ten grondslag ligt aan het mechanisme van reputatieschade, was door de hypotheekcrisis aan het wankelen geraakt. Greenspan zei dat er “een fout [moet] zitten in de overtuiging dat de vrije markt zichzelf beter kan reguleren dan enig overheidstoezicht dat zou doen.”<sup>25</sup> De discussie tussen Henry Waxman, voorzitter van de commissie, en Greenspan was opmerkelijk filosofisch van aard en betrof direct de rol van de verbeelding.

WAXMAN: “Heeft u de indruk dat uw ideologie u dwong beslissingen te nemen waarvan u nu wenst dat u ze niet had genomen?”

GREENSPAN: “Wel, bedenk wat een ideologie is, een conceptueel kader waarmee mensen met de realiteit omgaan. Iedereen heeft er een. Je moet wel – om te bestaan heb je een ideologie nodig. De vraag is of zij accuraat is.

En wat ik u zeg is, ja, ik heb een fout gevonden. Ik weet niet hoe veelbetekenend of permanent hij is, maar ik ben verontrust door dat gegeven.”

WAXMAN: “U vond een fout in de realiteit...”

GREENSPAN: [een] “[f]out in het model dat ik waarnam als cruciaal structurerend element dat definieert hoe de wereld werkt, als het ware.”

WAXMAN: “Met andere woorden, u kwam tot het besef dan uw visie op de wereld, uw ideologie, niet juist was. Zij werkte niet.”

GREENSPAN: [...] precies. Dat is precies de reden waarom ik zo geschokt was; omdat ik nu al veertig jaar of nog meer heb gewerkt op grond van aanzienlijk bewijs dat zij uitstekend functioneerde.<sup>26</sup>

Vele critici van de vrije markt hebben Greenspans uitspraken als een totale knieval voor een politiek van streng overheidstoezicht geïnterpreteerd.<sup>27</sup> Dat is mijns inziens onjuist, Greenpan wijst op een fout in zijn vrije markt visie maar verwerpt haar zeker niet. Belangrijker is in onze context dat Greenspan er heel oprecht van getuigt dat zijn theoretisch gefundeerde ideologie hem in de weg had gezeten. Zijn fundamentele aanname over de gevolgen van het rationeel egoïsme van economische actoren op de stabiliteit van de markt bleek onder bepaalde condities niet goed te werken. Dat leverde voor Greenspan ernstige problemen op van zowel evaluatieve als normatieve aard: wat was er aan de hand en wat moest hij doen? Op het vierde niveau van analyse van de politieke verbeelding komen we dit probleem vaker tegen. Theorieën en ideologieën die een beargumenteerde visie op de sociale wereld bieden zijn bedoeld om ons de wereld te helpen begrijpen. De keerzijde van dat begrijpen lijkt vaak te bestaan in een zekere blindheid voor aspecten van de wereld die buiten het gebruikte kader vallen.

### III

Ik hoop nu twee dingen te hebben duidelijk gemaakt. Ten eerste is de verbeelding een voorwaarde van sociaal en politiek waarnemen, redeneren en oordelen. Op elk van de vier niveaus van de verbeelding die ik heb onderscheiden worden ons waarnemen, redeneren en oordelen mede gevormd door associaties, manieren van kijken, vormen

van achtergrondkennis en normatieve theorieën en ideologieën die zelf het resultaat zijn van de politieke verbeelding, dat wil zeggen: van ons creatieve vermogen ons de wereld op een bepaalde manier voor te stellen en haar in het licht van die voorstelling zowel waar te nemen als tot op zekere hoogte vorm te geven. Ten tweede kan de verbeelding ons waarnemen, redeneren en oordelen lelijk in de weg zitten. Greenspan verliet zich sterk op een vrij eenzijdige vorm van sociale verbeelding, die zijn waarnemen, redeneren en oordelen naar eigen zeggen in de weg had gezeten. Ik wil hier nu ter afsluiting wat nader bezien hoe dat in de weg zitten in elkaar zit en hoe de politieke filosofie zich er toe kan verhouden.

De sleutel tot beter begrip ligt mijns inziens niet in de eerste plaats op het vierde niveau van analyse, dat van de theorie en ideologie, maar op het tweede en derde: dat van de *framing* van bepaalde kwesties in het licht van onze gedeelde sociale wereld. *Framing*, zo stelde ik eerder, is een voorgestelde manier van kijken. We nemen het eigenwoningbezit waar *als* conflictzone; we nemen de samenleving waar *als* gebaseerd op een sociaal contract; we nemen de markt waar *als* gezond gehouden door het rationele egoïsme van economische actoren. Juist door middel van de metaforische strategie het een *als* het ander waar te nemen is de verbeelding creatief en maakt ze vruchtbare perspectieven op de gedeelde sociale wereld mogelijk.

Alan Greenspan illustreert waar het met de zo krachtige verbeelding mis kan gaan. Hij dacht te werken vanuit een ideologie die zijn denken en handelen niet alleen structureerde maar die *definieerde* hoe “de wereld werkt.” En daar zit de fout. Om het kras te zeggen was Greenspan zijn model *als* de wereld gaan begrijpen. Hij realiseerde zich onvoldoende dat zijn theorie is verankerd in een historisch veranderlijke en pluralistische sociale verbeelding, die zich in het licht van omstandigheden ontwikkelt. Economie is zo oud als de wereld maar het idee dat de economie een vrije markt is zeker niet. Hans Achterhuis heeft in zijn boek over de utopie van de vrije markt laten zien hoe het antropologische model van de *homo oeconomicus* suggereert dat de mens uiteindelijk in alle sociale praktijken op basis van rationele keuzes zijn eigenbelang nastreeft, en zelfs dat de mens dat altijd doet en heeft gedaan – ook al realiseert hij zich dit vaak niet.<sup>28</sup> Maar de economische geschiedenis suggereert helemaal niet dat de economie *per se* als vrije markt moet worden waargenomen. Ze kan vanuit een



gezichtspunt van politieke vrijheid – de *homo politicus* – of de scheppende mens – de *homo faber* – als bedreiging voor individuele vrijheid worden gezien. Maar een dergelijk breder perspectief kan zich alleen openbaren aan wie zich openstelt voor het contingente en veelvormige landschap van de sociale en politieke verbeelding. Wie denkt dat een politieke of economische theorie of ideologie de werkelijkheid buiten de verbeelding om vrij direct weerspiegelt en definieert sluit zich af voor een breder perspectief, en dus voor vele alternatieve duidingen.<sup>29</sup>

Greenspan zat vast in een beeld van de werkelijkheid. Ik vermoed dat meerdere filosofen hier aanwezig nu denken aan de beroemde paragraaf 115 uit Ludwig Wittgensteins *Philosophische Untersuchungen*: “Een beeld hield ons gevangen. En we konden er niet uit, want het lag in onze taal en die leek het ons onverbiddeijk te herhalen.”<sup>30</sup> Vaak lijken bepaalde beelden steeds maar weer terug te keren, zelfs wanneer we er aan zouden willen of moeten ontsnappen. De reden daarvan is dat dergelijke beelden constitutief zijn voor ons gegeven begrip van de wereld. De taal waarin ze zijn gevat – met Wittgenstein begrepen als een systeem van samenhangende oordelen, van premissen en gevolgtrekkingen die elkaar wederzijds ondersteunen<sup>31</sup> – is nu net het element waarin ons waarnemen, redeneren en oordelen hun bestaan hebben.<sup>32</sup> Zelfs als ik wil ontsnappen aan het beeld van de economie als vrije, zelfregulerende markt kan dat heel moeilijk blijken in zoverre mijn waarneming van en redeneren en oordelen over economie altijd op dat beeld gebaseerd zijn geweest. Dat beeld is dan de bril waardoor ik kijk: overal waar ik kijk zie ik de *homo oeconomicus* aan het werk, op markten die weliswaar lelijk worden dwarsgezet door overheid en andere bemoeizuchtige organisaties, maar die in hun eigenlijke functioneren vrij zijn of toch zouden moeten zijn.

De Britse filosoof David Owen heeft deze werking van in taal gegeven beelden in navolging van Wittgenstein beschreven als *gevangenschap onder een aspect*.<sup>33</sup> Owen doet dat vanuit een bij mijn weten voor Wittgenstein niet *per se* karakteristiek emancipatoir ideaal van zelfsturing of autonomie: het praktische ideaal zelf te kunnen oordelen en naar die oordelen te kunnen handelen.<sup>34</sup> Dit ideaal van vrijheid, dat een centraal bestanddeel is van de moderne sociale verbeelding, vraagt om de capaciteit om onze gevangenschap onder een bepaald beeld van de werkelijkheid, of bepaalde aspecten daarvan, te kunnen *bevragen*.

Doel is daarbij niet om geheel los van vooropgestelde beelden waar te nemen, te redeneren en te oordelen. Doel is veeleer een bewustwording van het gegeven dat veranderingen in de omstandigheden waaronder we leven invloed dienen te hebben op de vaak onbevraagde beelden met behulp waarvan we al waarnemend, redenerend en oordelend trachten een voldoende autonoom leven te leiden.

Aan het begin van mijn verhaal verwees ik naar twee manieren waarop filosofen door de eeuwen heen hebben getracht met de verbeelding om te gaan. Sommige filosofen onderscheiden de sociale en politieke verbeelding zo strikt mogelijk van sociale en politieke kennis. Opdracht van de filosoof is het volgens deze zienswijze de invloed van ongefundeerde beelden van politiek en samenleving in te perken in naam van juiste kennis en methode met betrekking tot de sociale werkelijkheid. Een andere stroming stelt dat aan de verbeelding door de inzet van kennis en methode niet werkelijk te ontkomen is. Vrijheid in ons denken bestaat bezien vanuit deze visie niet in een ontsnapping aan de verbeelding door middel van kennis en methode, maar in een inzicht in hoe de verbeelding ons waarnemen, redeneren en oordelen vormt – en hoe we haar kunnen bevragen en inzetten voor eigen doelen.

Ik voel mij het meest aangetrokken tot de tweede benadering, die gevangenschap onder een aspect centraal stelt. Vanuit de eerste benadering, die we als ideologiekritisch mogen aanduiden, en die mij minder aanspreekt, wijst de filosofie op de rol die vals bewustzijn speelt. Vals bewustzijn wordt dan gezien als gebaseerd op onware of onjuiste kennis – vaak benoemd als verbeelding of voorstelling – die wordt onderscheiden van een daarachter liggende werkelijkheid. In deze ideologiekritische zienswijze zijn zeker elementen aan te treffen die we ook in de zienswijze van gevangenschap onder een aspect tegenkomen. Het belangrijkste daarvan is de idee dat degenen die lijden onder vals bewustzijn hun situatie zelf in stand houden. De arme lieden in Plato's grot, bijvoorbeeld, kennen alleen een wereld van schaduwen. Ze bedreigen uiteindelijk zelfs degene die na een lange zoektocht letterlijk het licht heeft gezien en hen vertelt dat er een andere, een werkelijke werkelijkheid bestaat.<sup>35</sup> Marx benadrukt dat kapitalisten en arbeiders het slachtoffer zijn van een systeem dat ze uiteindelijk zelf in stand houden.<sup>36</sup> Vals bewustzijn is dan dus het element waarbinnen wordt waargenomen, geredeneerd en geoordeeld

en waardoor het valse bewustzijn steeds opnieuw wordt bekrachtigd.

Wie ideologiekritisch denkt moet aannemen dat zijn eigen waarnemen, redeneren en oordelen vrij zijn van fundamentele fouten en blindheden. De ideologiekriticus weet wat juiste kennis is en met welke methode ze bereikbaar wordt; hij kent de werkelijkheid, die aan anderen verborgen blijft. De ideologiekriticus lijkt in dat aspect eigenlijk sterk op Greenspan: zijn model of ideologie definieert hoe de wereld *werkelijk* werkt. Ik kan mij bij ideologiekritici vaak niet aan de indruk onttrekken dat juist de onderscheiding tussen vals bewustzijn en ware kennis ze blind maakt voor de vele onverwachte en creatieve mogelijkheden tot kritiek in de sociale werkelijkheid die niet in hun theoretische uitgangspunten passen.<sup>37</sup> Daarmee zeg ik niet dat ik geen sympathie zou voelen voor de emancipatoire doelen van veel ideologiekritici. Integendeel. Ik zeg slechts dat ik hun methode, gebaseerd op een onderscheiding tussen ware en onware kennis, voor politieke doeleinden weinig geschikt vind.

Wat het verhaal over gevangenschap onder een aspect in mijn ogen voor heeft op het ideologiekritische verhaal is vooral dat het openstaat voor een pluralisme aan mogelijkheden om aan onze betovering door verbeelding te ontsnappen. Het houdt niet vast aan de overtuiging dat het gegeven wereldbeeld de wereld *definieert*. Het gaat er veeleer vanuit dat het wereldbeeld weliswaar het element is waarin ons waarnemen, redeneren en oordelen hun bestaan hebben, maar ook dat het maar een beeld is, dat onder een bepaald aspect geboren werd en onder veranderende omstandigheden moet worden bevraagd; bijvoorbeeld door vergelijkend of historisch onderzoek te doen naar andere mogelijkheden van het inkaderen van ons waarnemen, redeneren en oordelen.<sup>38</sup> Dat betekent zoals gezegd niet dat we ons dienen los te maken van elke vorm van verbeelding. Het betekent veeleer dat we regelmatig van aspect dienen te wisselen: dat we economische relaties bijvoorbeeld niet slechts vanuit een model waarnemen dat spelers op de markt ziet als even sterke en even goed geïnformeerde rationele egoïsten, maar waar nodig vanuit een model dat rekening houdt met effectieve machtsrelaties en afhankelijkheden die bepalen wie er werkelijk toegang heeft tot informatie op de markt.<sup>39</sup> We moeten actief op zoek naar andere mogelijke manieren om de wereld te bekijken, om zo voorbereid te zijn op wat Machiavelli de *grillen van fortuna* noemt.<sup>40</sup> We ontkomen zo niet aan de macht van de

sociale en politieke verbeelding, maar profiteren van een fundamenteel inzicht in hoe ze ons waarnemen, redeneren en oordelen vormt en hoe we haar kunnen bevragen en inzetten voor eigen, voldoende autonoom nagestreefde doelen.

Sommige filosofen zullen nu geneigd zijn te vragen hoe ik temidden van al die kostelijke verbeelding denk mijn ideaal van voldoende autonomie of zelfsturing te rechtvaardigen. Mijn antwoord op die vraag is dat ik dat middels de in praktijken en instituties neergeslagen sociale en politieke verbeelding doe. Ik stel mijzelf voor als voldoende autonoom, als voldoende zelfsturend, en doe dat in een samenleving die deze act van verbeelding juist in haar institutionele vormen op waarde weet te schatten, misschien zelfs afdwingt. Ik ga er daarbij vanuit dat de basis van politiek en moreel oordelen bestaat in ons fundamentele belang bij welzijn. Dat welzijn is in ons soort van samenlevingen het best voor zelf en anderen te garanderen wanneer we voldoende autonoom zijn; we worden immers in tal van opzichten geacht zelf zorg te dragen voor de condities van ons welzijn.<sup>41</sup> De voorstelling van mijzelf als autonoom wordt ondersteund door een systeem van gelijke vrijheidsrechten, gelijke politieke rechten en gelijke sociale rechten die het mij en anderen vergemakkelijken ons als autonoom voor te stellen. Zolang onze gedeelde politieke en maatschappelijk ruimte wordt bevolkt door een voldoende pluralistisch publiek zal ze steeds opnieuw onder verschillende aspecten worden verdedigd en bevraagd, waarbij we elkaar kunnen wakker schudden uit dogmatische dutjes of blind fanatisme op basis van gegeven wereldbeelden. Daaraan bestaat ook vandaag de dag veel behoefte. We moeten ideologieën bevragen, ook als de traditionele theoretische middelen daartoe niet meer goed werken. En dat kunnen we ook, we moeten alleen zoekender, in kleinere stapjes en met grotere zelftwijfel te werk gaan dan de traditionele ideologecriticus dat deed. Het idee van gevangenschap onder een aspect kan ons daarbij helpen.

Om terug te keren naar de foto waarmee mijn verhaal begon: hij kan ons de woningmarkt als conflictzone laten zien maar we zouden onszelf tekort doen door steeds maar weer onder dat ene aspect naar de woningmarkt te blijven kijken. De foto kan ons inmiddels ook de vraag doen stellen of het mogelijk is de woningmarkt te zien als een ondersteuning van het ideaal van een autonome levensvoering van burgers. Onder een dergelijk emancipatoir aspect krijgen andere visies

op de markt dan de neoliberale een kans. Dat werkt met enig geluk door in politiek beleid en toezicht op markten.

En zo zal de politieke wereld altijd blijven voorthobbelen: nieuwe omstandigheden vragen ons nieuwe zaken onder nieuwe aspecten te bekijken. De politieke filosofie heeft daarbij niet de middelen om ons voor eens en altijd van het voorthobbelen van de politieke verbeelding te bevrijden en uitzicht te bieden op een perfecte politieke orde en ideologie. Ze heeft gelukkig wel de middelen om ons te laten zien hoe politieke verbeelding ons zowel gevangen kan houden als heel creatief en bevrijdend kan werken. Met die middelen bedrijf ik mijn vak. Ik zal dat ten dienste van universiteit en samenleving de komende jaren met veel passie en inzet blijven doen.

#### IV

Dank. Allereerst aan het College van Bestuur en het Bestuur van de Faculteit Geesteswetenschappen voor het in mij gestelde vertrouwen. Als profileringshoogleraar onderwijs heb ik vandaag minder op onderwijs gereflecteerd dan menigeen wellicht had verwacht, gehoopt of gevreesd maar hopelijk heb ik u vandaag toch een te verhapstukken portie onderwijs gegeven. Van studenten heb ik geleerd dat het daarom gaat: laten zien waar je niet alleen als docent maar ook als onderzoeker mee bezig bent. Studenten herinneren mij er altijd weer aan dat de universiteit een broedplaats van ideeën en persoonlijke ontwikkeling moet zijn. Daarvoor dank aan mijn studenten uit heden en verleden.

Twee hoogleraren praktische filosofie aan onze universiteit hebben mijn ontwikkeling meer beïnvloed dan wie dan ook. Door de kansen die ze mij boden en de grenzen die ze mij stelden: Willem van Reijen, mijn promotor, en Marcus Düwell, de huidige hoogleraar Ethiek. Binnen de groep Praktische Filosofie en daarbuiten beschik ik bij Wijsbegeerte over een fantastische groep collega's – van promovendi, docenten, onderzoekers en hoogleraren tot secretaresses, studieadviseurs, onderwijscoördinatoren en secretaris. Ze weten niet allemaal even goed wat de regels zijn maar leven zonder uitzondering losjes in de geest ervan. Dat is heerlijk werken. Een persoonlijk woord van dank aan Rutger Claassen, Wout Cornelissen, Thomas Fossen, Rob van Gerwen en Micha Werner. Ze hebben op een eerdere versie

van mijn rede zo goed commentaar gegeven, dat ik u kan verzekeren dat elke vraag waarmee u mij straks bij de receptie wellicht wilt lastig vallen al is gesteld.

We beschikken in Nederland over een zeer levendig praktisch-filosofisch landschap. Ik kijk uit naar verdere samenwerking op het gebied van onderwijs en onderzoek met de collega's aan de zusterfaculteiten en -departementen. Eenieder die nu nog niet bij naam, functie of organisatorisch verband is genoemd maar toch dank verdient: hartelijk dank!

Mijn ouders, Niek van den Brink en Hanneke van den Brink-Crevels, hebben mij, net als mijn zussen en mijn broer, altijd op alle mogelijke manieren ondersteund bij mijn studie- en levenskeuzes. Dat heeft veel goeds gebracht, waarvan vandaag maar weer getuigt. Met Henny Veldhuizen en onze dochters Hannah en Elisabeth deel ik mijn leven. Voor de titel van hoogleraar bestaat thuis slechts beperkt respect. Ze bekijken mij daar liever onder heel andere aspecten. En dat is maar goed ook.

Ik heb gezegd.

## Noten

- 1 Thomas Hobbes, *Leviathan. Or The Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiastical and Civill*, London: Penguin, 1968 [1651]; John Locke, *Two Treatises of Government*, P. Laslett: Cambridge: Cambridge University Press, 1960 [1689/90].
- 2 Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*, Durham: Duke University Press 2004, pp. 3-6.
- 3 John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, in: John Horton en Susan Mendus (red.), *John Locke's A Letter on Toleration in Focus*, pp. 9-39: London en New York: Routledge, 1991.
- 4 George Mace, *Locke, Hobbes, and the Federalist Papers: An Essay on the Genesis of the American Political Heritage*, Carbondale, Il.: Southern Illinois University Press, 1979.
- 5 Enkele moderne klassieken zijn John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971; Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia*, New York: Basic Books, 1974; Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism & Equality*, Oxford: Basil Blackwell, 1985 [1983].
- 6 Enkele moderne klassieken zijn Jürgen Habermas, *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratische Rechtsstaats*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992; Amy Gutmann and Dennis Thompson, *Democracy and Disagreement*, Cambridge Mass.: Belknap, 1996; Philip Pettit, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- 7 Rawls, *A Theory of Justice*; Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd1.
- 8 Plato: *Constitutie, Politeia*, Amsterdam: Atheneum-Polak & van Gennep, 1997, VII 514a-520a.
- 9 Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin: Franz Duncker, 1859.
- 10 Friedrich Nietzsche, "Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne," in *Kritische Studienausgabe*, red. Giorgio Colli en Mazzino Montinari (red.), München: DTV, Berlin: De Gruyter, 1988, pp. 873-890.
- 11 Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*, vertaald door G.E.M. Anscombe, P.M.S. Hacker en Joachim Schulte, Malden en Oxford: Blackwell, 2009.
- 12 Richard Rorty, *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- 13 De informatie over de foto stamt van de website van de fotograaf, Anthony Suau. [www.photoshelter.com/c/anthony-suau](http://www.photoshelter.com/c/anthony-suau) (bezoekt op 7 juni 2010).
- 14 Zie ook het interview met Suau over de serie gemaakt in Cleveland, Ohio, 2008 in *LFI* 4(2009): 54-63.
- 15 Zie George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago en Londen: University of Chicago Press, 1980. Zie over politieke framing ook ander werk van Lakoff zoals *The Political Mind: A Cognitive Scientist's Guide to your Brain and*

- Its Politics*, London: Penguin, 2009.
- 16 Interessant is hier Jan Kuitenbrouwer, *De Woorden van Wilders & hoe ze werken*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2010. Kuitenbrouwers aanpak is beïnvloed door het werk van Lakoff.
  - 17 Taylor, *Modern Social Imaginaries*, p. 4.
  - 18 *Ibid.*, 23–24.
  - 19 Friedrich von Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago: University of Chicago Press, 1994 [1944]; *The Constitution of Liberty*, Chicago: University of Chicago Press, 1978 [1960]. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 1962.
  - 20 Zie Hans Achterhuis, *De utopie van de vrije markt*, Rotterdam: Lemniscaat, 2010.
  - 21 Dit is de centrale these van Friedmans *Capitalism and Freedom*.
  - 22 Hun rationaliteit wordt begrepen vanuit de rationele keuze theorie. Het gaat daarbij om een heel ‘dunne’ theorie van individuele rationaliteit die weinig of geen vragen stelt bij de inhoudelijke doeleinden of opvattingen van mensen. Daniel Hausman, Michael McPherson, “Economics and Ethics,” in: Edward Craig (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 3, London en New York: Routledge, 1998, p. 205–211, hier: 206.
  - 23 Rutger Claassen, “Van morele vrijstelling naar morele vergunning. Pleidooi voor een publieke ethiek voor de financiële sector”, *Socialisme & Democratie* 66 (12): 49–59.
  - 24 Ik volg opnieuw Claassen.
  - 25 *NRC Handelsblad*, 24 oktober 2008. Geciteerd uit Achterhuis, *De utopie van de vrije markt*, p. 8.
  - 26 Geciteerd van <http://www.npr.org> (*National Public Radio*), bezocht op 26 juli 2010. Mijn cursivering.
  - 27 Hans Achterhuis meent bijvoorbeeld dat het voor Greenspan pijnlijk was zijn ideologie “vaarwel te moeten zeggen.” Zie Achterhuis, *Utopie van de vrije markt*, p. 8. De tekst van de hoorzitting met Greenspan geeft daartoe mijns inziens geen aanleiding.
  - 28 Achterhuis, *Utopie van de vrije markt*, 107–114.
  - 29 Met Greenspans theoretische model was voor zover ik kan beoordelen puur logisch en mathematisch gezien weinig mis. Ook dat is verraderlijk. Want iets wat logisch en mathematisch goed in elkaar zit en ons in vele gevallen uitstekend helpt redeneren en oordelen trekken we niet snel in twijfel. Maar een aantal van de aannames over rationeel egoïsme en zelfregulering van de markt, die zo lang goed werk hadden gedaan, waren niet geschikt om bepaalde nieuwe ontwikkelingen te helpen waarnemen, verklaren of voorspellen. Van een puur theoretisch model mogen we dat misschien ook niet verwachten: het helpt verklaren en voorspellen wat het wordt geacht te verklaren en voorspellen en is voor meer niet geschikt. Milton Friedman was die mening toegedaan in een belangwekkende discussie binnen de filosofie van de economie. (Daniel Haus-



- man, "Economics, Philosophy of", in: Edward Craig (red.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol 3., London and New York: Routledge, 1998, pp. 211-222, hier: 216.) Maar zelfs als Friedman daarin methodologisch wellicht gelijk had, rijzen nog altijd vragen bij de waarde van het gehanteerde model als middel dat wordt ingezet door een federale bank en bij het maken van politiek beleid, waarover Greenspan veel adviseerde.
- 30 Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, § 115.
  - 31 Vergelijk Ludwig Wittgenstein, *Über Gewißheit, Werkausgabe Band 8*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, pp. 113-259, § 141-142.
  - 32 Vergelijk *ibid.*, § 105.
  - 33 David Owen, "Genealogy as Perspicuous Representation," in Cressida J. Heyes (red.), *The Grammar of Politics: Wittgenstein and Political Philosophy*, Ithaca en London: Cornell University Press, 2003, pp. 82-96.
  - 34 *Ibid.*, p. 82. Owen spreekt van "self-government (where "self-government" should be understood simply as the capacity to make and act on one's own judgements)."
  - 35 Plato: *Constitutie, Politeia*, VII 514a-520a.
  - 36 De bekendste bron over vals bewustzijn binnen het Marxisme is György Lukács, *Geschiede und Klassenbewußtsein*, Neuwied, Berlin: Luchterhand, 1970 [1923]. Marx zelf gebruikt de term bij mijn weten niet.
  - 37 Zie James Tully, "Wittgenstein and Political Philosophy: Understanding and Practices of Critical Reflection," in: Heyes (red.), *The Grammar of Politics*, pp. 17-43.
  - 38 Zie Quentin Skinner, *Liberty before Liberalism*, Cambridge University Press, 1998, pp. 116-117. James Tully, "Political Philosophy as a Critical Activity," *Political Theory*, 30/4 (2002): 533-555.
  - 39 Claassen, "Van morele vrijstelling naar morele vergunning".
  - 40 Niccolò Machiavelli, *De Heerser*, Amsterdam: Atheneum-Polak & van Genneep, 2004 [1532].
  - 41 Zie bijvoorbeeld Joseph Raz, "Duties of Well-being," in: *Ethics in the Public Domain*, Oxford: Clarendon Press, 1994, pp. 3-28. Zie voor de connectie tussen dit welzijnsaspect van de moraal en *framing* Lakoff, *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*, Chicago: University of Chicago Press, 1996, pp. 41-43.



## Curriculum Vitae

Ik ben in 1964 geboren als Hubert Henri Antoine van den Brink, in Bussum, Nederland. Ik heb een blauwe maandag theologie gestudeerd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (propedeuse) om daarna wijsbegeerte te studeren aan de Universiteit Utrecht (doctoraal). Gedurende de laatste twee jaar van die studie verbleef ik aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Goethe Universität te Frankfurt am Main. In 1991 ben ik in Utrecht afgestudeerd op de sociale en politieke theorie van moderniteit van de Canadese filosoof Charles Taylor, wiens werk ik confronteerde met het denken over moderniteit van de Duitse filosoof Jürgen Habermas.

Na mijn studie deed ik eerst mijn vervangende dienstplicht om in 1993 promovendus te worden aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. In 1997 promoveerde ik *cum laude* op een proefschrift over de normatieve grondslagen van het liberalisme, bezien onder condities van levensbeschouwelijk en politiek pluralisme: *The Tragedy of Liberalism*. Mijn promotor was Willem van Reijen, copromotoren waren Wibren van der Burg en Peter Leisink. In 2000 verscheen een uitgebreide en bewerkte versie van de dissertatie bij State University of New York Press.

Van 1998 tot 2002 werkte ik aan de Faculteit Rechtswetenschappen van de Universiteit van Tilburg, aanvankelijk als postdoc, later als *Research Fellow* van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Mijn onderzoek en publicaties spitsten zich in die jaren toe op vragen aangaande burgerschap en cultureel pluralisme. Als *Research Fellow* van de KNAW verhuisde ik in 2002 terug naar de Faculteit Wijsbegeerte van de Universiteit Utrecht. In 2004 werd ik universitair docent in de politieke en sociale filosofie, in 2007 universitair hoofddocent. Mijn onderzoek richtte zich in deze periode op de relatie tussen democratie en conflict en de relatie tussen sociale erkenning en macht. In 2004 organiseerde ik aan de Universiteit Utrecht, uitgaande van het werk van de Duitse filosoof Axel Honneth, een conferentie over het thema *Recognition and Power*. Een boek met die titel, waarvan ik samen met mijn Britse collega David Owen de redactie voerde, verscheen in 2007 bij Cambridge University Press. In dezelfde periode publiceerde ik in diverse bundels en tijdschriften over liberaal perfectionisme, de relatie tussen consensus en democratie, redenen en democratie, en de onrust in Nederland na de moord op Theo van Gogh, die ik duidde als een problematische poging van de Nederlandse samenleving om haar zelfbegrip – haar sociale verbeelding -- te verhelderen.

In de periode 2004 tot 2010 was ik onderwijsdirecteur Wijsbegeerte, later onderwijsdirecteur van de school Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie binnen de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht. Per 1 september 2010 ben ik hoofd van het departement Wijsbegeerte.

Per 1 augustus 2009 ben ik benoemd als profileringshoogleraar politieke en sociale filosofie, met een toegespitte leeropdracht in het onderwijs. Mijn onderzoek richt zich momenteel op de vraag hoe ons waarnemen,

redeneren en oordelen hun kracht en begrenzing vinden in vaak weinig bevroagde beelden van samenleving en politiek.

De laatste uitgaven in deze reeks zijn:

- Peter de Voogd, *Laurence Sterne's Maria uitgebeeld: boekillustratie en receptiegeschiedenis* (2005)
- Nicole Pellegrin, *Entre inutilité et agrément. Remarques sur les femmes et l'écriture de l'Histoire à l'époque d'Isabelle de Charrière (1740-1806)* (2005)
- Berteke Waaldijk, *Talen naar cultuur. Burgerschap en de letterenstudies* (2005)
- Orlanda Soei Han Lie, *Wat bezielt een mediëvist? Mastering the Middle Ages* (2005)
- Sjef Barbiers, *Er zijn grenzen aan wat je kunt zeggen* (2006)
- Mayke de Jong, *Over religie, vroege middeleeuwen en hedendaagse vragen* (2006)
- Huub van den Bergh, *Zeker weten door zuiver meten?* (2006)
- Johann-Christian Klamt, *Over kunstenaars signature en zelfportretten* (2006)
- Rosemarie L. Buikema, *Kunst en vliegwerk. Coalities in de Cultuurwetenschappen* (2006)
- Karl Kügle, *Over het componeren* (2006)
- René Kager, *Zoeken naar woorden* (2007)
- Peter Schrijver, *Keltisch en de burens: 9000 jaar taalcontact* (2007)
- Peter Koolmees, *De erfenis van Dr. Vlimmen. Over de geschiedenis van de diergeneeskunde* (2007)
- Joost Vijselaar, *Psyche en elektriciteit* (2007)
- H.F. Cohen, *Krasse taal in Utrechts aula: Christendom en Islambeschaving in hun verhouding tot het ontstaan van de moderne natuurwetenschap* (2007)
- Marlene van Niekerk, *The Fellow Traveller (A True Story)* (2008)
- Bas van Bavel, *Markt, mensen, groei en duurzaam welzijn? Economie en samenleving van de Middeleeuwen als laboratorium* (2008)
- Ed Jonker, *Ordentelijke geschiedenis. Herinnering, ethiek en geschiedwetenschap.*(2008)
- Wolfgang Herrlitz, *(Hoog-) Leraar Frantzen. Een stukje historie van het 'hoog' en 'laag' in de lerarenopleiding Duits te Utrecht* (2008)
- Wijnand W. Mijnhardt, *Religie, tolerantie en wetenschap in de vroegmoderne tijd* (2008)
- Michal Kobialka, *Representational Practices in Eighteenth-Century London: A Prolegomenon to Historiography of the Enlightenment* (2009)
- Árpád P. Orbán, *Kan een christen twee heren dienen? De omgang met Ovidius in de Latijnse Middeleeuwen* (2009)
- Geert Buelens, *In de wereld* (2009)
- Paul Ziche, *Door een rode bril. Idealisme voor Cartesianen* (2009)
- Deryck Beyleveld, *Morality and the God of Reason* (2009)
- Eric Reuland, *Taal en regels. Door eenvoud naar inzicht* (2009)
- Sander van Maas, *Wat is een luisteraar? Reflectie, interpellatie en dorsaliteit in hedendaagse muziek* (2009)
- Marco Mostert, *Maken, bewaren en gebruiken. Over de rol van geschreven teksten in de Middeleeuwen* (2010)
- David Pascoe, *Author and Autopilot: The Narratives of Servomechanics* (2010)



## Colofon

Copyright: Bert van den Brink

Vormgeving en druk: Labor Grafimedia BV, Utrecht

Deze uitgave is gedrukt in een oplage van 300

Gezet in de PBembo en gedrukt op 120 grams papier Biotop.

ISBN 978-94-6103-006-1

Uitgave: Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht, 2010.

Het ontwerp van de reeks waarin deze uitgave verschijnt is beschermd.